

II TEORETYCZNO-METODOLOGICZNE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA

ŚRODOWISKO BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA W UJĘCIU STRATEGICZNYM

Jerzy Stańczyk

Wojskowa Akademia Techniczna

Streszczenie: Artykuł przedstawia zagadnienia związane ze współczesnym rozumieniem środowiska bezpieczeństwa państwa. Autor koncentruje się na podejściach strategicznych, dowodząc ich szczególnej przydatności w przedmiotowych badaniach. Środowisko bezpieczeństwa rozumiane jest szeroko z uwzględnieniem nie tylko roli terytorium, lecz także czynników przestrzennych i świadomościowych. Przedstawiane są uwarunkowania środowiskowe bezpieczeństwa o różnorodnym charakterze – ilościowym i jakościowym oraz wymiernym i niewymiernym, zwłaszcza na tle procesów globalizacji. Wiele uwagi poświęca się tzw. studiom strategicznym nad bezpieczeństwem przyszłości (*security futures studies*). Autor wskazuje na niedostatki dotychczasowych analiz, także ujęć systemowych. Refleksje dotyczące środowiska bezpieczeństwa państwa odnoszone są do rozważań nad istotą kategorii pojęciowej bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo narodowe, strategia bezpieczeństwa, polityka bezpieczeństwa, środowisko bezpieczeństwa, wyzwania bezpieczeństwa, zagrożenia bezpieczeństwa.

Problematykę wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa analizujemy zawsze w jego konkretnych uwarunkowaniach środowiskowych. Środowisko bezpieczeństwa jest właśnie tą złożoną zmienną, która ukazuje nam mnogość czynników o różnorodnym charakterze – ilościowych i jakościowych oraz wymiernych i niewymiernych. Już tylko diagnoza tego środowiska pozwala wiele powiedzieć o złożonej naturze bezpieczeństwa, także jako badanej przez naukę kategorii pojęciowej.

Istota środowiska bezpieczeństwa państwa

Środowisko bezpieczeństwa postrzegane jest jako system kształtowany przez wiele czynników pozostających między sobą w różnych relacjach¹. Do tych czynników zaliczane są m.in.: położenie geograficzne (geopolityczne²), interakcje pomiędzy

¹ S. Tang, *A Systemic Theory of the Security Environment*, "The Journal of Strategic Studies", 2004, vol. 27, No. 1, March 2004, s. 1-34.

² Warto w tym miejscu dokonać rozróżnienia między geopolityką a geostrategią: „Geostrategia bywa nazywana »geopolityką wojskową« i traktowana jest jako młodsza siostra geopolityki”. Z. Lach, *Geostrategia bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, redakcja

państwami, ich miejsce i rola w strukturach międzynarodowych, a także stopień technicznego zaawansowania posiadanych sił zbrojnych. O istocie zmian w środowisku bezpieczeństwa przesądzają w największym stopniu: natura rozgrywających się tam wojen, zmieniające się sojusze, rozwój zagrożeń nieograniczonych granicami państwowymi i przynależnością do określonych organizacji, proliferacja uzbrojenia i techniki wojskowej (zwłaszcza broni masowego rażenia) oraz szybkość wszelkich zmian zachodzących w danym środowisku³. To z punktu widzenia wyzwań i zagrożeń środowisko funkcjonowania danego państwa staje się jego środowiskiem bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych. Tym samym, dominującymi cechami środowiska bezpieczeństwa będą mnogość i różnorodność zachodzących w nim interakcji, czego konsekwencją jest niestabilność, a co za tym idzie: zmienność, zaskoczenie i niepewność⁴. Wszelka przy tym niepewność jest już wystarczającym czynnikiem zmuszającym do bacznej uwagi ze względu na odczuwanie i określanie stanu bezpieczeństwa.

Wśród różnie formułowanych podejść do środowiska bezpieczeństwa to właśnie podejścia strategiczne cechują się stosunkowo dużym uporządkowaniem (niekiedy wprost hierarchicznym) oraz zdecydowanym nakierowaniem na potrzeby w perspektywie przyszłości. Ich niewątpliwą zaletą jest rozpatrywanie bezpieczeństwa z punktu widzenia jednostkowego podmiotu, jakim może być organizacja państwowa, która – aby się rozwijać – musi posiadać jakąś strategię. Ponieważ strategia jest koncepcją myślenia i działania w oparciu o określone zamierzenia zawarte w jakiejś wizji, to do jej skutecznego zastosowania wymagana jest wariantowość, dająca możliwość działania w zgodzie ze sztuką dokonywania racjonalnych wyborów. Natomiast strategiczne środowisko bezpieczeństwa w jego szerokim wymiarze jest odnoszone zarówno do przestrzeni terytorialnych, jak i do systemów wartości, potrzeb oraz interesów, jakie funkcjonują w ludzkiej świadomości, kreując świadomościowe wymiary intelektualne czy emocjonalne w odniesieniu do pojmowania bezpieczeństwa⁵. „Mowa tu wszakże o środowisku, którego istotnymi składowymi są m.in.: powietrze, woda, ziemia,

naukowa Jarosław Gryz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 296. Szerzej: C. Jean, *Geopolityka*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003, s. 47.

³ G.H. Turbville, J.W. Kipp, W.M. Mendel, *The Changing Security Environment*, „Military Review”, June-July 1997.

⁴ Cechy środowiska bezpieczeństwa mogą być wprost odnoszone również do cech strategicznego środowiska bezpieczeństwa: „Również to środowisko charakteryzuje dynamiczne tempo zmian, niepewność, niejasność i nieprzewidywalność, ale i superkonkurencyjność czy też tworzone nowe bariery, dylematy oraz problemy trudne do rozwiązania”. M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości*, Akademia Obrony Narodowej 2013, s. 108.

⁵ Por. B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój” na progu XXI wieku*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2002; *Między polityką a strategią. Polska w środowisku międzynarodowym*, praca zbiorowa pod red. R. Kuźniara, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosunków Międzynarodowych, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1994.

zasoby naturalne, flora, fauna, ludzie, ale także cyberprzestrzeń oraz ich wzajemne relacje. Istotną część tego środowiska stanowią ponadto różnego rodzaju elementy zarówno wewnątrzsystemowe, jak i zewnętrzne o charakterze międzynarodowym, warunkujące realizację interesów w dziedzinie bezpieczeństwa⁶. Oba ich rodzaje mogą się przejawiać w swej obiektywnej i subiektywnej istocie. Pośród czynników wewnętrznych o obiektywnej istocie dostrzegamy m.in. środowisko geograficzne, potencjał ludnościowy, gospodarczy, naukowo-techniczny i organizacyjny państwa. Do czynników subiektywnych w tym zakresie należą np. percepcja środowiska międzynarodowego, postawy społeczne, koncepcje polityczne czy jakość instytucji. W ramach uwarunkowań zewnętrznych czynnikami obiektywnymi są m.in. trendy ewolucji środowiska międzynarodowego, pozycja państwa w systemie międzynarodowym, jego struktura, zasięg powiązań międzynarodowych i poszanowanie dla określonych norm prawnych. Czynnikami subiektywnymi są natomiast percepcja środowiska międzynarodowego (podobnie jak w czynnikach wewnętrznych), stosunek do stawianych państwu oczekiwań na arenie międzynarodowej, koncepcje polityki zagranicznej i aktywność międzynarodowa. Dookreślając istotę strategicznego środowiska bezpieczeństwa, powinniśmy mieć więc również na uwadze także kulturę strategiczną i kulturę bezpieczeństwa⁷.

O złożoności strategicznego środowiska bezpieczeństwa przesądzają takie procesy i zjawiska jak: anarchiczność środowiska międzynarodowego i jego turbulencyjność, wrażliwość i podatność podmiotów na negatywne impulsy płynące ze środowiska, normatywność stosunków międzynarodowych i ich instytucjonalizacja, stosunek do wojny napastniczej oraz kontroli zbrojeń, rozwój wielostronnych form współpracy międzynarodowej, napięcia związane z terroryzmem międzynarodowym, problemy zagrożeń ekologicznych, potrzeba ograniczania przestępczości zorganizowanej, wyhamowania konfrontacji cywilizacyjno-kulturowej, a także rozwoju badań na rzecz zmniejszenia śmiertelności na skutek chorób epidemiologicznych⁸. Ważne jest, że środowisko bezpieczeństwa stanowi dla działań sił zbrojnych zmienną niezależną, gdyż nie posiadają one zasadniczego wpływu na zmiany w tym środowisku – przynajmniej do czasu rozpoczęcia regularnych działań wojennych⁹. Jednocześnie środowisko bezpieczeństwa tworzy pozytywne lub negatywne warunki dla prowadzenia operacji

⁶ Por. M. Kozub, *Mysleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, s. 104.

⁷ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce 2009; J. Czaja, *Teoretyczne i praktyczne podstawy budowy kultury strategicznej w Polsce*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, redakcja naukowa J. Gryz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 21-43.

⁸ Por. M. Kozub, *Mysleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, s. 29-31; R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 1999, s. 40-46.

⁹ Por. J. Zubek, M.A. Obrusiewicz, *Kształt, funkcje SZ RP w XXI wieku*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003.

wojskowych w danym terenie. Powyższe uwagi odnoszą się zwłaszcza do makrootoczenia państwa, stanowiącego jego środowisko bezpieczeństwa w wymiarach globalnym, regionalnym, subregionalnym i lokalnym. W przypadku mikrooczenia, będącego zazwyczaj obszarem bezpośredniego działania sił zbrojnych celem osiągnięcia określonych zamierzeń militarnych, politycznych, ekonomicznych czy innych, obszar danego konfliktu zbrojnego stanowi dla działań sił zbrojnych zmienną zależną. Te bowiem siły zbrojne kształtują go w przebiegu prowadzonych operacji.

Częścią strategicznego środowiska bezpieczeństwa jest toczona w nim rywalizacja o potęgę i wpływy, a przynajmniej zawsze o interesy. Sytuacja ta zmusza do porównywania się oraz równoważenia sił. Zauważyć w tym kontekście należy znaczenie siły i pozycji państw w stosunkach międzynarodowych¹⁰. Współcześnie siła zbrojna nie jest oczywiście jej jedynym wyznacznikiem. Liczy się potencjał zdolny do mobilizacji oraz efektywność wykorzystywania posiadanych sił i środków, przekładająca się na swoistą żywotność państwa. Warto w tym miejscu odwołać się do stosunkowo najbardziej syntetycznego ujęcia składników siły państwa, przedstawionego jeszcze w 1971 r. przez Claude'a Pochona. Wymienione przez niego składniki uszeregować można w następujących aspektach¹¹:

- ilościowym (wielkość terytorium, liczba ludności, stan zasobów oraz potencjału militarnego i gospodarczego);
- jakościowym (kształt terytorium, przebieg granic, strategiczne znaczenie ukształtowania terenu i innych jego cech fizycznych, poziom życia ludności, stan świadomości społecznej, kultury i wykształcenia);
- relacji pomiędzy powyżej wyodrębnionymi składnikami (forma rządów, sposób organizacji społeczeństwa, typ gospodarki).

Łatwo zauważyć, jak duży wpływ mają wskazane czynniki na charakter polityki bezpieczeństwa poszczególnych państw. Rzecz dotyczy bowiem jej podstaw (wszystkie wyróżnione składniki), których zakres przedmiotowy i hierarchia znaczenia podlegają zmianom (choćby współczesny wzrost znaczenia urbanizacji, infrastruktury gospodarczej, innowacyjności i zaawansowania naukowo-technicznego ponad czynnikami geograficznymi), a ich ogólny sens składa się na istotę siły państwa¹². Nie ulega wątpliwości, że siła ta jest jednym z zasadniczych determinantów jego polityki bezpieczeństwa, warunkującym zakres jej realizacji¹³.

¹⁰ Por. T. Pawłuszko, *Kategoria systemu międzynarodowego w badaniach stosunków międzynarodowych*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014.

¹¹ C. Pochon, *Le processus de satellisation des États dans la société internationale*, Fribourg 1971, s. 46.

¹² Szerzej: J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996.

¹³ Por. M. Sułek, *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010, idem, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, ASPRA-JR, Warszawa 2004.

Jeszcze w latach 80. XX w. Michał Dobroczyński i Janusz Stefanowicz wyznaczyli podstawy polityki bezpieczeństwa, które do dziś mogą być pożyteczną wskazówką w dookreślaniu istoty i treści pojęcia środowiska bezpieczeństwa państw. Ich polityka bezpieczeństwa „[...] jest kategorią, na której kształt i sposoby urzeczywistniania składają się:

- wspólne wszystkim państwom dążenie do obrony i umacniania interesów egzystencjalnych, szczególnie suwerenności i integralności terytorialnej;
- specyficzne uwarunkowania podmiotowe (narodowe);
- fundamentalny wybór miejsca w strukturze stosunków międzynarodowych (uczestnictwo w sojuszach lub niesprzymierzenie się pod postacią neutralności, »niezaangażowania« albo »polegania na własnych siłach«);
- ranga i rola spełniana przez państwo w tych układach strukturalnych;
- inne okoliczności faktyczne (militarne, polityczne, ekonomiczne i w pewnym stopniu kulturowe), w których państwo realizuje swoją politykę bezpieczeństwa;
- wizja pożądanej ewolucji stosunków międzynarodowych (światowych, regionalnych, wspólnotowych, sąsiedzkich), preferowana przez dany naród i państwo;
- ideologiczny i pragmatyczny stosunek do pokoju i wojny”¹⁴.

We współczesnym świecie mamy do czynienia ze zjawiskiem przenikania się makro- i mikrootoczenia państwa, co sprawia, że na poziomie strategicznego środowiska bezpieczeństwa obecne są silne uwarunkowania geopolityczne¹⁵: „To one określają bowiem obszar użycia sił zbrojnych będący środowiskiem podmiotowości strategii działania państwa (organizacji międzynarodowych, instytucji, koalicji, sojuszy) i towarzyszącej mu przedmiotowości strategii działania (sekwencja, zbiory, grupy działań)”¹⁶. W dobie globalizacji mamy do czynienia z jakościowo nowymi zjawiskami oraz – jak nigdy eksponowanymi – procesami długiego trwania w postaci tzw. megatrendów¹⁷. Zmieniły one strategiczne środowisko bezpieczeństwa, choćby w kontekście swoistego skurczenia świata na skutek silnych procesów zacieśniania więzi oraz wpływu postępującej informatyzacji na wytworzenie się przestrzeni niematerialnego komunikowania i nawet powstania specyficznych rzeczywistości

¹⁴ M. Dobroczyński, J. Stefanowicz, *Polityka zagraniczna*, PWN, Warszawa 1984, s. 127.

¹⁵ „Geopolityka podejmuje się próby wskazania optymalnej geostrategii, określając szanse i zagrożenia, przed jakimi stoi każdy polityczny organizm, oraz uwzględniając realia polityczne, ekonomiczne, historyczno-kulturowe, w tym społeczne i inne”. Z. Lach, *Geostrategia bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski...*, s. 298.

¹⁶ M. Kozub, *Mysleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, op. cit., s. 33.

¹⁷ Szerzej: J. Naisbitt, *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, Zysk i S-ka, Poznań 1997; J. Muszyński, *Megatrendy a polityka*, Atla 2, Wrocław 2001; J. Staciewicz, *Megatrendy a strategia i polityka rozwoju*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1996.

wirtualnych. Warto zauważyć, że obok kontekstów obiektywnych tych procesów, związanych z postępowaniem naukowo-technicznym i rozwojem dziejowym, mamy do czynienia także z kontekstem subiektywnym, przybierającym postać kontekstu celowościowego ludzkich działań. W konsekwencji możemy mówić o takich cechach globalizacji, których wpływ na pojmowanie bezpieczeństwa jest istotny i zaliczamy do nich m.in.: wielowymiarowość, złożoność i wielowątkowość, scalanie, międzynarodową współzależność, związek z postępowaniem nauki, techniki i organizacji, kompresję czasu i przestrzeni, charakter dialektyczny, wielopoziomowość i poszerzający się zakres międzynarodowy¹⁸.

Bezpieczeństwo w głównej mierze zależy więc od rozwoju stosunków społecznych, dokonującego się w kontekście takich najważniejszych uwarunkowań jak postęp naukowo-techniczny, determinanty kulturowo-cywilizacyjne oraz cechy stosunków międzynarodowych. Jego pojmowanie i konceptualizacja będą przebiegały w zależności od procesów zachodzących w środowisku międzynarodowym i wewnętrznym państwa, w tym w zależności od postrzeganych wyzwań, zagrożeń, ryzyka i szans¹⁹. A zatem, globalizacja może być podstawą zestawienia zasadniczych tendencji we współczesnym pojmowaniu bezpieczeństwa ze wskazaniem na najważniejsze cechy środowiska międzynarodowego. Globalizacja jest bowiem niezwykle złożonym procesem zacieśniania więzi w dobie pogłębiania internacjonalizacji różnych sfer życia społecznego, łączącym w sobie m.in. tak zróżnicowane tendencje jak integracja i fragmentacja oraz postępujące przenikanie spraw wewnątrzpaństwowych i międzynarodowych, dokonujące się w następstwie rozwoju procesów transnarodowych²⁰. Wskazać należy w tym kontekście na niezwykle silne przenikanie bezpieczeństwa narodowego z międzynarodowym oraz swoiste umiędzynarodawianie zarówno bezpieczeństwa narodowego, jak i wyodrębnianego z niego bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Tym samym, bezpieczeństwo coraz bardziej nabiera formy swoistej sieci powiązań międzynarodowych, zawierających zarówno relacje współpracy, jak i rywalizacji²¹.

W strategicznym środowisku bezpieczeństwa daje się współcześnie wyspecyfikować listę wyzwań i zagrożeń, które przybrały już charakter uniwersalny, gdyż przewijają się niemal we wszystkich strategiach bezpieczeństwa różnych państw. Zaliczamy do nich m.in.: terroryzm, zorganizowaną przestępczość, wzrost

¹⁸ M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, op. cit., s. 51-52.

¹⁹ S. Koziej, *Między piekłem a rajem: szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 11; A. Dawidczyk, *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001, s. 39-50.

²⁰ Szerzej: J. Baylis, *Bezpieczeństwo międzynarodowe i globalne w epoce pozimnowojennej*, [w:] *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, redakcja J. Baylis, S. Smith, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 365-367.

²¹ Por. M. Castells, *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publishers, Oxford 1996, s. 469.

nacjonalizmów, restytucję tendencji mocarstwowych, ekstremizm i fundamentalizm religijny, masowe migracje, zmiany klimatyczne, proliferację broni masowego rażenia, rozprzestrzenianie nowych chorób i zużywanie zasobów surowców naturalnych²². Cechą charakterystyczną jest, że wymienione problemy są obecnie niezwykle silnie ze sobą powiązane. Zresztą, już na początku lat 90. XX wieku z uwagi na wskazane zmiany i coraz ściślejsze ich powiązania zaczęto inaczej postrzegać środowisko bezpieczeństwa, a mianowicie z uwzględnieniem klasycznego już dziś paradygmatu globalizacji²³.

W dobie globalizacji i rosnącej współzależności przyjęło się podkreślanie faktu przenikania między tym, co zewnętrzne, a tym, co wewnętrzne w skali państwa, a więc jego wymiaru międzynarodowego z krajowym. Uświadomienie sobie tej złożoności pozwala na dostrzeganie szeregu nowych zjawisk, jak m.in. swego rodzaju umiędzynaradawiania spraw wewnętrznych (np. konfliktów). Tym samym w pełni zasadne jest stanowisko, że strategiczne środowisko bezpieczeństwa państwa ma charakter nie tylko zewnętrzny, lecz także wewnętrzny. Na uwagę jednak zasługuje to, że twórcy najnowszej strategii bezpieczeństwa narodowego Polski przyjęli rozróżnienie polegające nie tyle w swej prostocie na dwoistości owych cech środowiska bezpieczeństwa, co na wyszczególnieniu jego troistości w wymiarach: globalnym, regionalnym i krajowym²⁴. Wskazana kolejność ma zapewne charakter celowy, dobitnie przedstawia, że bezpieczeństwo narodowe Polski zależy głównie od czynników zewnętrznych. Wskazuje bowiem na rolę procesów globalnych, z których skali wynikają uwarunkowania regionalne i krajowe. Tym samym dokonany zostaje podział całej sceny międzynarodowej na dwa wymiary (globalny i regionalny) wyodrębniane z punktu widzenia państwa działającego w stosunkach międzynarodowych. Wymiar krajowy, ogniskujący w sobie m.in. kwestie bezpieczeństwa wewnętrznego, publicznego i powszechnego, jest natomiast tym, który obecnie uznawany jest za najistotniejszy z punktu widzenia obywateli. Poświęcana mu uwaga musi się zatem koncentrować nie tylko na zdolnościach rozwojowych państwa w jego sensie strukturalnym (jak zasoby surowcowe, energetyka czy finanse), lecz także tzw. ludzkim wymiarze bezpieczeństwa personalnego. Komplikującym życie zjawiskiem jest jednocześnie zacieranie granic pomiędzy płaszczyznami militarną i niemilitarną, co istotnie wpływa na cechy środowiska bezpieczeństwa. Może to

²² Por. *National Defence Council. Global Trends 2015. A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts*, NIC 2000-02, December 2000.

²³ Wpisuje się w jego istotę m.in. następująca cecha: „[...] paradoks globalizacji polega na tym, że nasze bezpieczeństwo nie zależy od przywódców wielkich mocarstw, ale od tego, jakie reżimy rządzą na peryferiach świata”. *Kto usztywnia kruche racje, rozmowa z Georgem Sorosem przeprowadzona przez Fernando Gualdoni*, „Tygodnik Forum” z dn. 16-22 maja 2005 r.

²⁴ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* jest dokumentem opracowywanym i zatwierdzanym zgodnie z art. 6 ust. 1 i art. 4a ust. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2012 r. poz. 461, z późn. zm.).

skutkować nieprzewidywalnością zjawisk, których zasięg nie jest już ograniczony barierami geograficznymi, systemami politycznymi i gospodarczymi²⁵.

A zatem środowisko bezpieczeństwa państwa zawsze posiada indywidualne cechy, wynikające z jego specyfiki, jest także warunkowane obiektywnie mającymi miejsce zjawiskami i procesami zarówno w sferze wewnętrznej, jak i międzynarodowej. Z uwagi na te czynniki i ich zmienność odznacza się dynamiką, a niekiedy również nieprzewidywalnością. Niełatwym zadaniem strategii jest więc podążanie drogą obserwowanych zmian, a jeszcze trudniejszym ich przewidywanie. Jednak nie wolno zapominać, że najambitniejszym zadaniem w jej zakresie jest kreowanie pożądanych przeobrażeń.

Potrzeba podejść strategicznych do kształtowania bezpieczeństwa

Należy zauważyć, że wciąż mamy w badaniach nad bezpieczeństwem niedostatek rozwiązań systemowych. Tymczasem rozwój dziejowy stawia nas przed kolejnymi problemami bezpieczeństwa, wynikającymi m.in. z postępu naukowo-technicznego, przemian społecznych, dynamiki stosunków międzynarodowych czy też przyczyn naturalnych. W warunkach globalizacji bezpieczeństwo wykazuje się wysoką, wręcz rosnącą złożonością. Wyraźnie przy tym wzrasta znaczenie jego pojmowania w ujęciach funkcjonalnych i aksjologicznych, kosztem dominujących dotychczas: geograficznego, ideologicznego, czy nawet instytucjonalnego²⁶. To zwłaszcza w wymiarze procesualnym (zwanym inaczej perspektywicznym czy właśnie funkcjonalnym²⁷) uwidacznia się w pełni jego dynamika, wynikająca zarówno z postępu naukowo-technicznego, jak i myśli społeczno-politycznej oraz rozwoju konceptualizacji w nauce i praktyce, co w konsekwencji – ogólnie to traktując – składa się na rozwój dziejowy. Co ciekawe, to w warunkach transnarodowego przepływu zagrożeń dostrzegalna stała się obecnie dobitniej rola czynników wewnętrznych, których niedocenianie stanowi o słabości międzynarodowych instytucji bezpieczeństwa. Jest to więc odejście od

²⁵ Szerzej: J. Stańczyk, *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 2010/2011, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2011, s. 15-33; idem, *Usytuowanie bezpieczeństwa pośród celów uczestników stosunków międzynarodowych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 2012/2013, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2013, s. 107-123.

²⁶ Por. O. Richmond, *Maintaining Order, Making Peace*, Palgrave, New York 2002, s. 37; G. Lenzi, *Powrót do dyplomacji: skuteczność działania*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian: zagrożenia – koncepcje – instytucje*, pod redakcją R. Kuźniara i Z. Lachowskiego, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003, s. 241.

²⁷ W podejściu funkcjonalnym uwaga skupiona zostaje na zależnościach pomiędzy poszczególnymi składnikami bezpieczeństwa, do których zaliczyć można m.in.: czynniki warunkujące potencjał działania, wyzwania i zagrożenia, wartości i zdolności ich ochrony oraz szanse w procesie dynamicznego oddziaływania zmiennych. Por. *Social theory for a changing society*, ed. by P. Bourdieu and J.S. Coleman, Russell Sage Foundation, Westview Press, Boulder, New York 1991.

klasycznej teorii systemów, skupiającej uwagę głównie na ich strukturze²⁸. Wskazane uwarunkowania wyraźnie więc dowodzą, że bezpieczeństwo stanowi ważną i wciąż skomplikowaną kategorię w teoriach naukowych i praktyce życia społecznego²⁹.

W kontekście przyszłościowych wyzwań dla bezpieczeństwa odnotowania wymaga fakt pojawienia się refleksji teoretycznych w postaci tzw. studiów strategicznych nad bezpieczeństwem przyszłości (*security futures studies*). Zostały one zapoczątkowane jeszcze na długo przed zakończeniem zimnej wojny w ramach klasycznych *strategic studies* i zapewne w odpowiedzi na rozwijające się *security studies*. Jednym z wiodących założeń tego kierunku refleksji jest przekonanie, że nauka powinna aktywnie wspomóc projektowanie bezpieczeństwa przyszłości³⁰. Takie podejście nie jest nowe, gdyż nawiązują do niego w zasadzie znane nam koncepcje tworzenia tzw. architektury bezpieczeństwa, np. europejskiego. W projektowaniu bezpieczeństwa przyszłości pomocne stają się zwłaszcza naukowe odpowiedzi na następujące pytania³¹:

- 1) jakie procesy mogą występować i z jakim nasileniem?
- 2) które z obecnych faktów czy tendencji mogą stać się zaczątkiem zmiany istniejących procesów?
- 3) jakie mogą być konsekwencje tych procesów?
- 4) jakie dziedziny zyskają, a jakie tracą w następstwie tych procesów?

Znaczenie powyższych kwestii wzrasta, gdy uświadomimy sobie skalę współzależności we współczesnym świecie, a także zacieśniania więzi w ramach globalizacji. Wspomniane tendencje mogą oddziaływać zarówno pozytywnie, jak i negatywnie: „Studia strategiczne, skupiając się na aktorach tworzących system oraz ich percepcji własnych interesów i aspiracji, ze swej natury burzą statyczne wizje. Uprawiając je, trzeba się zastanawiać nad sytuacjami pozbawionymi ładu i takimi, w które ktoś, upatrując w tym własnej korzyści, wprowadza nieład”³².

Niezwykle ważne znaczenie studiów strategicznych nad bezpieczeństwem przyszłości wyraża się zarówno w ich dużej liczbie, jak i mnogości rozpatrywanych

²⁸ „Zmieniające się zagrożenia w wyłaniającym się ładzie międzynarodowym wymuszają potrzebę adaptacji do zmieniających się potrzeb funkcjonalnych, która jest kluczowym elementem funkcjonowania pozimnowojennego ładu bezpieczeństwa”. P. Frankowski, *Bezpieczeństwo globalne w warunkach transformacji ładu międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, redakcja naukowa R. Zięba, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 238.

²⁹ Szerzej: J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996.

³⁰ Por. *Rola nauki w myśleniu o przyszłości*, red. J. Kleer, B. Galwas, A. Wierzbicki, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa 2009.

³¹ M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, s. 166-167. Szerzej: A. Karpiński, *Co trzeba wiedzieć o studiach nad przyszłością*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.

³² L. Freedman, *Przyszłość studiów strategicznych*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, red. J. Baylis, J. Wirtz, C.S. Gray, E. Cohen, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 397.

potencjalnych scenariuszy i wariantów zdarzeń. Efektem tej różnorodności są nurty badawcze, spośród których za najważniejsze uważa się³³:

- 1) nurt wizji globalnych (np. globalna prognoza rozwoju świata wg W. Kahna i A. Wienera z 1967 r.³⁴),
- 2) nurt prognoz ostrzegawczych (np. raporty Klubu Rzymskiego od 1972 r.),
- 3) nurt strategicznego podejścia do przyszłości (wykorzystujący podejście systemowe).

Skoro przewidywalne są tzw. procesy długiego trwania, trudno zaakceptować dotychczas rozpowszechnione poglądy o całkowitej nieprzewidywalności przyszłości. O ile bowiem eliminuje się zaszłości z futurologii i wprowadza nowoczesne analizy strategiczne, to prawdopodobieństwa można ujmować w reguły myślenia naukowego. Na uwagę zasługuje w tym kontekście rozpowszechnienie proaktywnych analiz typu *foresight* w miejsce tradycyjnego prognozowania³⁵.

Jednym z walorów studiów strategicznych nad bezpieczeństwem przyszłości jest ich ujęcie w postaci procesów o zmiennych uwarunkowaniach, przebiegu i intensywności. Innym jest natomiast oparcie diagnoz i prognoz na indywidualnych realiach własnych potrzeb w zakresie bezpieczeństwa³⁶. Dla przykładu warto wskazać w tym kontekście na podsumowanie, jakiego dokonał Marian Kozub w odniesieniu do rozpowszechnionych w literaturze przedmiotu poglądów autorów z Akademii Obrony Narodowej, „którzy to, uogólniając m.in. różnorodne poglądy wielu znanych autorów, wygenerowali najważniejsze z nich, do których zaliczyli:

- kształtowanie się nowego ładu polityczno-gospodarczo-militarnego (m.in. Brzeziński, Kennedy, Kissinger, Kisielewski, Perczyński);

³³ A. Karpiński, *Co trzeba wiedzieć o studiach nad przyszłością...*

³⁴ H. Kahn, A.J. Wiener, *The year 2000: a framework for speculation on the next thirty-three years*, Washington 1967.

³⁵ „Badanie typu *foresight* należy do grupy studiów nad przyszłością (*future studies*). Jego zadaniem jest równoczesne wprowadzenie w życie trzech zamierzeń: przemyślenie przyszłości, przeprowadzenie na jej temat specjalistycznej publicznej debaty oraz podjęcie w obecnym czasie działań na rzecz odpowiedniego ukształtowania przyszłości. [...] Angielskie słowo *foresight* nie doczekało się powszechnie przyjętego tłumaczenia na język polski, za jego odpowiednik uważa się czasem słowo *przewidywanie*, które jednak nieco zawęży obszar znaczeniowy tego pojęcia. Lepszym określeniem jest *monitoring i prognozowanie*, chociaż i tu pomija się niektóre elementy tego działania, zwłaszcza oddziaływanie na przyszłą rzeczywistość. Wydaje się, że określeniem bardziej trafnym, jednak dużo dłuższym, byłoby *aktywne budowanie obrazu przyszłości*”. L.J. Jasiński, *Treść i przykłady badań typu foresight*, tekst dostępny na: <http://www.polska2020.pl/mis/pl/publications/artykuly>. Szerzej: idem, *Myślenie perspektywiczne. Uwarunkowania badania przyszłości typu foresight*, Instytut Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007.

³⁶ Szerzej: J. Stańczyk, *Bezpieczeństwo jako jedna z podstawowych potrzeb człowieka i grup społecznych*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego. National Security Studies”, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, rok 1, nr 2, Warszawa 2011, s. 159-178.

- nabierającą tempa dynamikę państwowo-narodowej struktury świata (Brzeziński, Kennedy, Krzysztofek, Buzan);
- postępującą dyfuzję cywilizacyjno-kulturową oraz towarzyszącą jej globalizację zjawisk i procesów społecznych (Toynbee, Huntington, King-Schneider, Krzysztofek, Arguilla-Ronfeldt);
- gwałtowny postęp naukowo-techniczny (Toffler, Pajestka, Arguilla-Ronfeldt, Sadowski);
- osiąganie przez cywilizację granic biosfery (King-Schneider, Wierzbicki, Pajestka)³⁷.

Współcześnie obserwujemy wzrost znaczenia analiz interdyscyplinarnych w obrębie wskazanych studiów, a nawet pojawianie się podejść holistycznych. Ponadto wyraźnie widać, że mamy do czynienia ze wzrostem znaczenia prognoz ostrzegawczych. Wciąż jednak brakuje tym refleksjom większego zaangażowania w planowanie przemian niż tylko reagowanie na dynamikę zmian środowiska bezpieczeństwa³⁸.

Jedną z zasadniczych cech odnoszonych do przyszłości jest jednak duża nieprzewidywalność, ponieważ przyszłość nie jest liniową kontynuacją teraźniejszości i przeszłości. Inną znamioną cechą jest postępująca kompleksowość współczesnego i przyszłego środowiska bezpieczeństwa³⁹. Pośród rozlicznych występujących w nim trendów zwracają uwagę megatrendy o wysokim stopniu trwałości, przewidywalności i uniwersalnym charakterze. Ich cechami charakterystycznymi jest to, że⁴⁰:

- powstały w wyniku rozwoju cywilizacyjnego,
- składają się z różnych zjawisk, zdarzeń i procesów,
- obejmują główne dziedziny ludzkiego życia,
- mają różne uwarunkowania, czynniki i mechanizmy sprawcze,
- zyskały charakter trwałych tendencji,
- nabrały zasięgu globalnego.

³⁷ M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, s. 134.

³⁸ Por. J. Stańczyk, *Bezpieczeństwo w kontekście Narodowego Programu Foresight „Polska 2020”*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Uwarunkowania, relacje, zależności*, Część I, red. nauk. M. Kubiak, M. Minkina, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Instytut Nauk Społecznych, Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka J. Piłsudskiego w Warszawie, Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Siedlcach, Siedlce 2011, s. 47-60.

³⁹ Współcześnie nastąpił wzrost kompleksowości w rozumieniu strategii. „Innymi słowy geostrategia dotyczy kategorii przestrzeni i sieci (słynne amerykańskie C4ISR – *Command, Control, Communication, Computer, Information, Surveillance and Reconnaissance*). Geografia wojskowa była opisowa i statyczna, podczas gdy geostrategia chce dawać instrukcje i być dynamiczna”. Z. Lach, *Geostrategia bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski...*, s. 297. Por. S.B. Jones, *The Power Inventory and National Strategy*, „World Politics”, vol. 6, 1954, s. 422, szerzej: s. 421-452.

⁴⁰ M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, s. 101.

Poznanie trendów, a zwłaszcza megatrendów, pozwala nam na bliższe dookreślenie prawdopodobnych scenariuszy przyszłości⁴¹.

W strategicznym myśleniu o bezpieczeństwie uwaga powinna być zwracana zwłaszcza na przyszłościowe aspekty niebezpieczeństw. Oznacza to konieczność odchodzenia od tradycyjnego paradygmatu zagrożeń opartego na prymacie państw działających na arenie międzynarodowej za pośrednictwem swych potencjałów militarnych i gospodarczych, a także prowadzących działania bojowe w dosyć klasyczny sposób, czyli w zgodzie z ich znanymi zasadami i doktrynami. Z uwagi na obserwowane trendy, które są m.in. wynikiem postępującej globalizacji i informatyzacji, nowe niebezpieczeństwa mogą nie być już bezpośrednio związane z żadnym konkretnym państwem, a cechują się nieregularnością i niekonwencjonalnością, co utrudni ich zwalczanie⁴². W dodatku, dziś bezpieczeństwo wewnętrzne przenika się z bezpieczeństwem zewnętrznym, a jednoznaczne granice pomiędzy wojną i pokojem uległy już rozmyciu. W tak nowych uwarunkowaniach wzrasta niestabilność warunków bezpieczeństwa, a ponadto zachodzi zjawisko stopniowego zacierania się specyficznych różnic pomiędzy bezpieczeństwem i obroną, co może przynosić negatywne skutki dla obydwu tych sfer. Ponadto, wskazana niestabilność wykazuje niezwykle dynamikę, co w powiązaniu z szybkim tempem przekazu informacji i reakcji przez różnorodne systemy stwarza dodatkowe niebezpieczeństwo dla funkcjonowania rozmaitych instytucji. W konsekwencji, sytuacja wymaga uwzględniania coraz ściślejszych powiązań między różnymi symptomami, zjawiskami, procesami, zdarzeniami itd. Wymagają więc one z pewnością systemowego potraktowania⁴³.

Strategiczne środowisko bezpieczeństwa wymaga analiz łączących w sobie różne perspektywy, np. określonego państwa, regionu, podsystemu międzynarodowego czy systemu globalnego, jak również danej sytuacji, aktualnej fazy rozwoju lub stanu bezpieczeństwa międzynarodowego. Dostrzegane jest w nim współwystępowanie takich cech jak: zmienność (*volatility*), niepewność (*uncertainty*), złożoność (*complexity*) i niejasność (*ambiguity*)⁴⁴. Na strategiczne środowisko bezpieczeństwa przemożny wpływ wywierają: nauka i technika, aspiracje państw związane z zaspokajaniem ich potrzeb i realizacją interesów, a także intelektualne wizje przyszłych realiów geopolitycznych⁴⁵. Współcześnie mamy do czynienia z wyjątkową skalą powiązania

⁴¹ Por. *Global Trends 2025. A Transformed World. Joint Operating Environment – Trends and Challenges for the Future Joint Force Through 2030*, US Department of Defence, December 2007.

⁴² Szerzej: R.M. Steele, *The new craft of intelligence: achieving asymmetric advantage in the face of non-traditional threats*, Strategic Studies Institute, US Army War College, February 2002.

⁴³ Por. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, red. nauk. J. Gryz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.

⁴⁴ Z powiązania tych cech tworzony jest akronim VUCA. Szerzej: H.R. Yarger, *Strategic Theory for the 21st Century: the Little Book on Big Strategy*, The Letort Papers, Carlisle 2006.

⁴⁵ „Podczas gdy geopolityka jest z natury neutralna, dotyczy czynników geograficznych i politycznych różnych regionów, zwłaszcza wpływu geografii na politykę, to geostrategia dotyczy wielopłaszczy-

po między postrzeganymi zagrożeniami i wyzwaniem dla bezpieczeństwa. Ich konglomerat może przybierać niekiedy wręcz postać korelatu bardziej lub mniej identyfikowanych problemów, pozostających – jak nigdy dotąd – w szczególnie ścisłych, wzajemnych powiązaniach. To m.in. w efekcie tego doszło do upowszechnienia studiów nad bezpieczeństwem, które znacznie szerzej – niż czyniły to uprzednio studia strategiczne – wykroczyły poza wąskie rozumienie bezpieczeństwa. Ta tendencja objęła następnie także nowoczesne podejścia strategiczne. Ich ścisłe zorientowanie na przyszłość służy rzeczywistym interesom narodowym nie tylko w kontekście przetrwania, lecz także rozwoju⁴⁶. Cechą charakterystyczną tych podejść jest ponadto ich proaktywne zaangażowanie w umacnianie bezpieczeństwa.

Tym samym należy uznać, że zarówno geopolityka, jak i geostrategia przetrwały zarówno zimnowojenne realia ery nuklearnej, jak i zachowują aktualność w dobie globalizacji: „Osią, wokół której obraca się teoria, jest państwo, położone w określonym miejscu w przestrzeni wraz z innymi organizmami politycznymi, zmuszone do ciągłej rywalizacji o ziemię, zasoby, morza, cieśniny, przełęcze czy ludność”⁴⁷. W tym kontekście, co znamienne, geoeconomia nie zastąpiła geopolityki. Należy odnotować, że mówi się współcześnie też o różnych innych rodzajach polityki z użyciem nowych przedrostków, jak np. astropolityka: „Mocarstwo, które opanuje kosmos, kontrolować będzie glob. Wiek XXI będzie zatem wiekiem astropolityki, a nie geopolityki”⁴⁸. W tym przypadku zmienia się jedynie przedmiot rywalizacji, którym – w miejsce klasycznego, terytorialnego podejścia, np. do Eurazji – staje się przestrzeń kosmiczna. Zresztą, jest to cecha współczesności, że to właśnie przestrzeń zyskała na znaczeniu i staje się już niekiedy ważniejsza od terytorium. Przykład to rola cyberprzestrzeni, a także mentalnego nastawienia (geokultura czy nawet geopolityka emocji) w realizacji interesów narodowych bądź dziś już nawet ponadnarodowych.

A zatem, w splocie oraz przenikalności zjawisk i procesów kształtujących środowisko bezpieczeństwa zacierają się tradycyjne rozróżnienia pomiędzy tym, co wewnętrzne, a tym, co zewnętrzne. W konsekwencji ujawnia się jego dynamika, jak również charakter systemowy. To m.in. dlatego spektrum potencjalnych wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa musi obejmować tak różne sfery jak: polityczna,

znowego planowania, przypisywania środków dla osiągnięcia celów narodowych lub zabezpieczania środków o znaczeniu wojskowym lub politycznym”. Z. Lach, *Geostrategia bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski...*, s. 296.

⁴⁶ Szerzej: J. Stańczyk, *Znaczenie bezpieczeństwa z punktu widzenia kategorii interesów narodowych*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego. National Security Studies”, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, rok 1, nr 1, Warszawa 2011, s. 239-263.

⁴⁷ Z. Lach, *Geostrategia bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski...*, s. 298.

⁴⁸ K. Rak, *Astropolityka*, „Życie” z dn. 17 czerwca 2000 r. Cyt. za: B. Bańka, *Klasyczne i współczesne teorie geopolityki*. Tekst dostępny na: <http://web.archive.org/web/20050221083648/www.ekpu.lublin.pl/naukidni/banka/banka.html>

ekonomiczna, militarna, ekologiczna, psychospołeczna itd. W związku z tak dużą różnorodnością zmiennych powstają m.in. wyszczególnienia tzw. miękkich i twardych zagrożeń dla bezpieczeństwa⁴⁹. Przewiduje się, że zakładane kierunki ewolucji strategicznego środowiska bezpieczeństwa dotyczyć będą co najmniej trzech sfer: technologicznej, organizacyjno-strukturalnej i wartości⁵⁰. W efekcie dokonujących się zmian rośnie m.in. znaczenie informacji, działań asymetrycznych, oddziaływań pozamilitarnych, a także zagrożeń ze strony podmiotów pozapaństwowych oraz ekspansji i eskalacji konfliktów poza tradycyjne pole walki. Jak jednak pokazuje przebieg konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, czy wcześniej rosyjsko-gruzińskiego, wciąż należy się liczyć z wybuchami tradycyjnie rozumianych konfliktów zbrojnych, toczonych o granice i w imię nacjonalistycznie rozumianych interesów politycznych, ekonomicznych i geopolitycznych. Stoi to w oczywistej sprzeczności z zasadami pokojowego współżycia między narodami. Dokonujący się w tych warunkach wzrost niestabilności międzynarodowej stwarzać może przesłanki niepewności i nieprzewidywalności, co jest już realnym wyzwaniem dla trwałości określonych stanów bezpieczeństwa.

Niezwykle trudnym zadaniem jest intelektualne nadążanie za biegiem zdarzeń, jakie przynosi upływ czasu w relacjach pomiędzy różnymi podmiotami funkcjonującymi w środowisku bezpieczeństwa. Zazwyczaj łatwiej jest nam formułować wnioski z czynionych obserwacji niż wyprzedzać czas własnymi przewidywaniami. W przypadku badań i studiów poświęconych bezpieczeństwu jest to wciąż trudny do przewyciężenia mankament. Dlatego warto skupić uwagę na użyteczności podejść strategicznych w tym zakresie. Ich zaletą jest nie tylko zwracanie szczególnej uwagi na aspekt dynamiki zmian zachodzących w środowisku bezpieczeństwa, co w naturalny sposób jest adekwatne do jego analiz jako kategorii dynamicznej⁵¹. Jednym z najistotniejszych ich komponentów jest ponadto diagnoza środowiska bezpieczeństwa, uwzględniająca nie tylko wyzwania i zagrożenia, lecz także szanse, co stanowi o pozytywnym rozumieniu bezpieczeństwa. W dodatku, podejścia strategiczne zawierają w sobie potencjał pozwalający na podejmowanie prób oszacowania własnych możliwości, obrony czy zdobywania pozycji, co odbywa się poprzez analizę swoich mocnych i słabych stron w odniesieniu do aktualnego lub

⁴⁹ A.j Targowski, *Bezpieczeństwo w cywilizacji globalnej*, cz. 1. „Zeszyty Naukowe AON,” nr 4 (61), Warszawa 2005, s. 7-31; idem, *Bezpieczeństwo w cywilizacji globalnej*, cz. 2, „Zeszyty Naukowe AON,” nr 1 (66). Warszawa 2007, s. 67-88.

⁵⁰ M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, s. 166-167. Por. J. Ridderstrål, K. Nordström, *Funky biznes. Taniec talentu z kapitałem*, WIG-Press, Warszawa 2001.

⁵¹ „Geostrategia wskazuje strategiczne możliwości realizacji interesów narodowych w kontekście głównie realiów politycznych, militarnych i przestrzennych (środowiskowych). Interesy narodowe są przy tym stałe i polegają na zapewnieniu dostatku (bogactwa), bezpieczeństwa i prestiżu (pozycji, rangi, hegemonii)”. Z. Lach, *Geostrategia bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski...*, s. 299.

spodziewanego stanu środowiska bezpieczeństwa⁵². Pozwala to na poprawniejsze postrzeganie ryzyka, tak przecież istotnego w ramach subiektywnie odczuwanego bezpieczeństwa. W ujęciu środowiskowym bezpieczeństwo jawi się nam jako system, co z kolei uzasadnia użyteczność i znaczenie podejść strategicznych w badaniu podmiotowego charakteru bezpieczeństwa, odnoszonego przede wszystkim do bytu w postaci niezbędnego podmiotom przetrwania. Wreszcie, te strategiczne podejścia dają nam możliwość bardziej proaktywnego kształtowania bezpieczeństwa niż tylko reagowanie na postrzegane problemy⁵³.

*** *** ***

Nasuwa się wniosek, że to właśnie specyfiką strategii bezpieczeństwa państwa jest, że usiłuje ona w sposób całościowy ujmować zagadnienia bezpieczeństwa narodowego i wskazywać optymalne sposoby wykorzystania jego zasobów. Kluczowym problemem w tym zakresie pozostaje ich właściwa integracja w sprawnie funkcjonującym systemie bezpieczeństwa narodowego⁵⁴. Konieczne jest do tego należyte zidentyfikowanie interesów narodowych oraz celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa. Zazwyczaj bardzo pomocne jest w tym zakresie odwołanie się do najważniejszych zasad i wartości uznawanych w danym społeczeństwie, a zawartych zasadniczo w konstytucji. Odczytując zapisy aktualnie obowiązującej w Polsce *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego* z 2014 r., utwierdzamy się w przekonaniu, że w naszym strategicznym środowisku bezpieczeństwa wciąż pozostają obecne wyzwania i zagrożenia typu militarnego. Ustosunkowując się do tej problematyki w kompleksowy sposób, musimy odpowiedzialnie brać pod uwagę, że bezpieczeństwo Polski będzie w szczególności zależało od szeroko rozumianej zdolności do efektywnej realizacji interesów narodowych i osiągnięcia celów strategicznych, tak w obecnych, jak i prognozowanych warunkach bezpieczeństwa⁵⁵. Przenikają się w nich zjawiska i procesy o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym, asymetrycznym i transsektorowym,

⁵² J. Stańczyk, *Bezpieczeństwo w kontekście Narodowego Programu Foresight „Polska 2020”*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Uwarunkowania, relacje, zależności*, Część I, red. nauk. M. Kubiak, M. Minkina, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Instytut Nauk Społecznych, Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka J. Piłsudskiego w Warszawie, Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Siedlcach, Siedlce 2011, s. 47-60.

⁵³ „W związku z tym pojawia się konieczność przejścia od ochronnego charakteru bezpieczeństwa do jego intelektualnego zapewniania”. M. Kozub, *Mysleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości...*, s. 107.

⁵⁴ J. Gryz, *Bezpieczeństwo państwa: władza – polityka – strategia*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 172-173, 202; Z. Nowakowski, H. Szafran, R. Szafran, *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategie bezpieczeństwa narodowego Polski i wybranych państw*, Politechnika Rzeszowska, Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie, RS DRUK Drukarnia Wydawnictwo, Rzeszów 2009, s. 52.

⁵⁵ Por. *Wizja Polski*, red. A. Targowski, S. Dronicz, Cinderella Books, Warszawa 1997, s. 10-11; *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, red. nauk. R. Jakubczak, J. Flis, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006, s. 169.

będące konsekwencją wzajemnie na siebie oddziałujących czynników politycznych, militarnych, ekonomiczno-społecznych, demograficznych i środowiskowych. Zarysowana sytuacja wymaga więc podejść kompleksowych o zintegrowanym charakterze. Co przy tym istotne, pamiętać należy zawsze nie tylko o sprostaniu wyzwaniom, lecz także o wykorzystywaniu szans.

LITERATURA:

1. B. BALCEROWICZ, *Pokój i „nie-pokój” na progu XXI wieku*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2002.
2. B. BAŃKA, *Klasyczne i współczesne teorie geopolityki*, tekst dostępny na: <http://web.archive.org/web/20050221083648/www.ekpu.lublin.pl/naukidni/banka/banka.html>.
3. *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, red. R. Jakubczak, J. Flis, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.
4. M. CASTELLS, *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publishers, Oxford 1996.
5. M. CIEŚLARCZYK, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce 2009.
6. J. CZAJA, *Teoretyczne i praktyczne podstawy budowy kultury strategicznej w Polsce*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, red. J. Gryz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 21-43.
7. A. DAWIDCZYK, *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001.
8. M. DOBROCZYŃSKI, J. STEFANOWICZ, *Polityka zagraniczna*, PWN, Warszawa 1984.
9. P. FRANKOWSKI, *Bezpieczeństwo globalne w warunkach transformacji ładu międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
10. L. FREEDMAN, *Przyszłość studiów strategicznych*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, red. J. Baylis, J. Wirtz, C.S. Gray, E. Cohen, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 389-405.
11. *Global Trends 2025. A Transformed World. Joint Operating Environment – Trends and Challenges for the Future Joint Force Through 2030*, US Department of Defence, December 2007.
12. *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, red. J. Baylis, S. Smith, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
13. J. GRYZ, *Bezpieczeństwo państwa: władza – polityka – strategia*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
14. L.J. JASIŃSKI, *Myślenie perspektywiczne. Uwarunkowania badania przyszłości typu foresight*, Instytut Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007.
15. L.J. JASIŃSKI, *Treść i przykłady badań typu foresight*, tekst dostępny na: <http://www.polska2020.pl/mis/pl/publications/artykuly>.
16. C. JEAN, *Geopolityka*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003.

17. S.B. JONES, *The Power Inventory and National Strategy*, „World Politics”, vol. 6, 1954, s. 421-452.
18. H. KAHN, A.J. WIENER, *The year 2000: a framework for speculation on the next thirty-three years*, Washington 1967.
19. A. KARPIŃSKI, *Co trzeba wiedzieć o studiach nad przyszłością*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
20. S. KOZIEJ, *Między piekłem a rajem: szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
21. M. KOZUB, *Mysleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości*, Akademia Obrony Narodowej 2013.
22. *Kto usztywnia kruche racje, rozmowa z Georgem Sorosem przeprowadzona przez Fernando Gualdoni*, „Tygodnik Forum” z dn. 16-22 maja 2005 r.
23. Z. LACH, *Geostrategia bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, red. J. Gryz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 293-317.
24. G. LENZI, *Powrót do dyplomacji: skuteczność działania*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian: zagrożenia – koncepcje – instytucje*, red. R. Kuźniar, Z. Lachowski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003.
25. *Między polityką a strategią. Polska w środowisku międzynarodowym*, red. R. Kuźniar, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosunków Międzynarodowych, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1994.
26. J. MUSZYŃSKI, *Megatrendy a polityka*, Atla 2, Wrocław 2001.
27. J. NAISBITT, *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.
28. *National Defence Council. Global Trends 2015. A Dialogue About the Future with Non-government Experts*, NIC 2000-02, December 2000.
29. Z. NOWAKOWSKI, H. SZAFRAN, R. SZAFRAN, *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategie bezpieczeństwa narodowego Polski i wybranych państw*, Politechnika Rzeszowska, Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie, RS DRUK Drukarnia Wydawnictwo, Rzeszów 2009.
30. T. PAWŁUSZKO, *Kategoria systemu międzynarodowego w badaniach stosunków międzynarodowych*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014.
31. C. POCHON, *Le processus de satellisation des États dans la société internationale*, Fribourg 1971.
32. K. RAK, *Astropolityka*, „Życie” z dn. 17 czerwca 2000 r.
33. O. RICHMOND, *Maintaining Order, Making Peace*, Palgrave, New York 2002.
34. J. RIDDERSTRALE, K. NORDSTRÖM, *Funky biznes. Taniec talentu z kapitałem*, WIG-Press, Warszawa 2001.
35. *Rola nauki w myśleniu o przyszłości*, red. J. Kleer, B. Galwas, A. Wierzbicki, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa 2009.
36. *Social theory for a changing society*, ed. by P. Bourdieu, J.S. Coleman, Russell Sage Foundation, Westview Press, Boulder, New York 1991.

37. J. STACEWICZ, *Megatrendy a strategia i polityka rozwoju*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1996.
38. J. STAŃCZYK, *Bezpieczeństwo jako jedna z podstawowych potrzeb człowieka i grup społecznych*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego. National Security Studies”, Wojskowa Akademia Techniczna, Instytut Organizacji i Zarządzania, Wydział Cybernetyki, rok 1, nr 2, Warszawa 2011, s. 159-178.
39. J. STAŃCZYK, *Bezpieczeństwo w kontekście Narodowego Programu Foresight „Polska 2020”*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Uwarunkowania, relacje, zależności*, Część I, red. M. Kubiak, M. Minkina, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Instytut Nauk Społecznych, Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka J. Piłsudskiego w Warszawie, Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Siedlcach, Siedlce 2011, s. 47-60.
40. J. STAŃCZYK, *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 2010/2011, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2011, s. 15-33.
41. J. STAŃCZYK, *Usytuowanie bezpieczeństwa pośród celów uczestników stosunków międzynarodowych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 2012/2013, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2013, s. 107-123.
42. J. STAŃCZYK, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996.
43. J. STAŃCZYK, *Znaczenie bezpieczeństwa z punktu widzenia kategorii interesów narodowych*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego. National Security Studies”, Wojskowa Akademia Techniczna, Instytut Organizacji i Zarządzania, Wydział Cybernetyki, rok 1, nr 1, Warszawa 2011, s. 239-263.
44. R.M. STEELE, *The new craft of intelligence: achieving asymmetric advantage in the face of nontraditional threats*, Strategic Studies Institute, US Army War College, February 2002.
45. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, red. J. Gryz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
46. M. SUŁEK, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, ASPRA-JR, Warszawa 2004.
47. M. SUŁEK, *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010.
48. S. TANG, *A Systemic Theory of the Security Environment*, „The Journal of Strategic Studies”, 2004, vol. 27, No. 1, March 2004, s. 1-34.
49. A. TARGOWSKI, *Bezpieczeństwo w cywilizacji globalnej*, cz. 1, „Zeszyty Naukowe AON”, nr 4 (61), Warszawa 2005.
50. A. TARGOWSKI, *Bezpieczeństwo w cywilizacji globalnej*, cz. 2, „Zeszyty Naukowe AON”, nr 1 (66), Warszawa 2007.
51. G.H. TURBVILLE, J.W. KIPP, W.M. MENDEL, *The Changing Security Environment*, „Military Review”, June-July 1997.

52. *Wizja Polski*, red. A. Targowski, S. Dronicz, Cinderella Books, Warszawa 1997.
53. H.R. YARGER, *Strategic Theory for the 21st Century: the Little Book on Big Strategy*, The Letort Papers, Carlisle 2006.
54. R. ZIĘBA, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 1999.
55. J. ZUBEK, M.A. OBRUSIEWICZ, *Kształt, funkcje SZ RP w XXI wieku*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003.

THE STATE SECURITY ENVIRONMENT IN TERMS OF STRATEGIC STUDIES

Abstract: The article presents issues related to the contemporary understanding of the security environment of the state. The author focuses on strategic approaches, demonstrating their particular usefulness in these studies. The security environment is widely understood taking into account not only the role of the territory, but also the spatial factors and consciousness. There are presented the various types of environmental conditions of security – quantity and quality, measurable and immeasurable, especially relative to processes of globalization. Much attention is devoted to the so-called *security futures studies*. The author points out the shortcomings of previous analysis, including system analysis. Reflections on state security environment there are referred to the discussion on the essence of the conceptual category of security.

Keywords: national security, security strategy, security policy, security environment, the challenges of security, security risks.